

- ✓ kutatások (alapítványi és cél-) támogatásával járjon hozzá a globális információs infrastruktúra további tökéletesedéséhez;
- ✓ pártolja a használóbarát rendszereket;
- ✓ garantálja az információvédelmet, a magánfelhasználók érdekeinek érvényesülését, a hálózat megbízható működését, a szerzői jogokat és a szellemi tulajdon integritását;
- ✓ biztosítsa a más ágazatokkal és a külfölddel történő kooperációt;
- ✓ rendelkezésre bocsássa az általa termelt információkat.

A globális információs infrastruktúra minősége a benne található információktól, a használatánál alkalmazott szoftverektől és a vele foglalkozó sze-

mélyek képzettségétől függ. Ez meghatározza az egész fejlődés tennivalóit, illetve azok irányait. „Kétségtelen, hogy a globális információs infrastruktúra hatalmas előnyökkel járhat, előmozdíthatja az egyes országok gazdasági felvirágoztatását, sőt: azáltal, hogy elősegíti a távolságok és az elmagányosodás legyőzését, talán gazdagabbá teheti az egyének életét is. De kiküszöböli-e elidegenedtségünk érzetét?” – fejezi be fejtegetéseit az USA-ban élő cseh szerző.

/HURYCH, J.: Globální informační infrastruktura z americké perspektivy. *Metafory budoucnosti*. = Národní knihovna, 8. köt. 3. sz. 1997. p. 117–119./

(Futala Tibor)

Skandináv–német konferencia a dokumentumellátásról és a könyvtárközi kölcsönzésről

A NORDINFO kiadványsorozat 37. száma az 1996 májusában Berlinben tartott konferencia legfontosabb előadásait adja közre.

A skandináv és a német könyvtárközi kölcsönzési rendszer

A skandináv országok rendszeréről Lone Knakkegaard, az Århusi Állami és Egyetemi Könyvtár kölcsönzési osztályának vezetője adott áttekintést. Könyvtára egyben a Dán Kölcsönzési Központ feladatait is ellátja. A skandináv országokban a dokumentumellátás alapelveként tekintik az információhoz való ingyenes hozzáférést. A tudományos (research) és a közkönyvtárak között szoros kapcsolat van, és bár más-más forrásból finanszírozzák őket, végül is mindkettő az adófizetők pénzére támaszkodik. A tudományos könyvtárak elsőrendű feladata a hallgatók és a kutatók kiszolgálása, de legtöbbjük közkönyvtárként is működik.

A könyvtárközi kölcsönzést mindig is a könyvtári szolgáltatások egyik alapvető formájának tekintették, amelynek jelentőségét az oktatás decentralizálása még növelte. A könyvtárközi igények számának az utóbbi évtizedekben való növekedését azzal magyarázzák, hogy egyre több embernek van információra szüksége a munkájához, tanulmányaihoz, kutatásaihoz. Másik fontos szempont, hogy a skandináv nyelveken nem jelenik meg tudományos publikáció, a kutatás nyelvének az angol tartják, amelyen szívesebben írnak és olvasnak.

A könyvtárak együttműködése már az 1930-as években megkezdődött. A háború jelentős, esetenként pótolhatatlan hiányokat okozott egyes

könyvtárak állományában, ezért az ötvenes években az első együttműködés az állománygyarapítás koordinációjára irányult (*Scandia Plan*). Ezt fejlesztették tovább az 1970-es években, és rögzítették a *Könyvtárközi kölcsönzés: együttműködési kihívás* c. dokumentumban. Az alapelv, hogy bármely könyvtár bármely másiktól kölcsönözhet, külföldről azonban csak akkor, ha a kérő országban nincs meg a keresett dokumentum. 1991-ben közreadták a *Skandináv könyvtárközi kölcsönzési kézikönyvet*, emellett az egyes országoknak is megvannak a nemzeti kiadványaik.

A könyvtárközi kölcsönzés alapja az egyes országok központi katalógusa. Ezek mindegyike automatizált, és legtöbbjük lehetővé teszi a megtalált dokumentum online rendelését. A központi katalógusok a következők:

Finnszország: *Linda* és *Manda*,
Grönland: *Geignir*,
Svédország: *LIBRIS* és *BOK:SÖK*,
Norvégia: *BIBSYS* és *UBO:BOK*
Dánia: *DANBIB*.

Az utóbbi kettő a tudományos és közkönyvtárak közös központi katalógusa. A skandináv országok közös folyóirat-katalógusa a NOSP.

A rendszerben jelentős változásokat ígérő, aktuális kérdések egyrészt technikai jellegűek (a számítástechnika fejlődésével járó újabb lehetőségek, pl. Z39.50, az Internet használata), másrészt gazdaságiak. Ezek elsősorban arra vonatkoznak, hogy egyre több könyvtár adja fel az ingyenes szolgáltatás elvét, és kér pénzt egyelőre csak a másolatban küldött dokumentumokért, de néhányan már foglalkoznak a kölcsönzés megfizetésével is. Dániában az 1994-ben kiadott Közkönyvtári Törvény hangsúlyozza, hogy a könyvtárközi

kölcsönzés a könyvtári szolgáltatások része. Svédországban miután a kérdés az újságok címlapjára került, a kormány évi 6 millió koronát ad a könyvtárközi kölcsönzés finanszírozására. Norvégiában is felmerült a kérdés, a megoldást az úgy nevezett Szolidaritási Hálózatban látják, amelynek lényege, hogy a könyvtárak nem tételenként küldenek számlát egymásnak, hanem meghatározott időközönként számolnak el egymással. Finnországban a térítés bevezetésére gondolnak.

A Németországban folyó könyvtárközi kölcsönzést *Erdmute Lapp*, a Jülich Kutatóközpont központi könyvtárának igazgatóhelyettese tekintette át. A decentralizált német könyvtári rendszerben mindenekelőtt a lelőhelyadatok elérhetőségére helyezték a hangsúlyt. A nemzeti folyóirat-adatbázis a Németországban található folyóiratok bibliográfiai leírását tartalmazza, a Deutsche Bibliotheksinstitut (DBI) gépén online kereshető, vagy CD-ROM-on kapható. A könyvek tekintetében regionális számítógépes katalógusok állnak rendelkezésre, az online kereshető, központi katalógust ugyancsak a DBI szolgáltatja. A retrospektív konvertálási projekteknek köszönhetően 18. és 19. századi művek is megtalálhatók a katalógusban. A jobb tájékozódási lehetőség egyfelől, a könyvtárak szűkülő pénzügyi lehetőségei másfelől jelentősen megnövelték a könyvtárközi kérések számát. Ez egyes könyvtárak esetében már a teljesíthetlenségig nőtt.

1993-ban munkacsoportot hoztak létre a helyzet feltárására és a problémák megoldására. A munkacsoport javaslatai a könyvtárközi kölcsönzés feltételeire (helyi és regionális szinten), a technikai és szervezési kérdésekre, a szolgáltatások körére és a költségekre vonatkoztak. A helyi és regionális feltételek között említették, hogy a regionális katalógusok csak a nagy állományokról tájékoztatnak, a kisebb könyvtárakéról nem, pedig ezeknek is sokszor értékesek a gyűjteményeik. A könyvtárközi igénylőlapokat még mindig írógéppel töltik ki. Vannak kezdeményezések arra, hogy az adatbázisokban megtalált bibliográfiai információt közvetlenül áttegyék a kérésbe, vagy elektronikus formában küldjék. Ami a technikai-szervezési kérdéseket illeti, néhány nagy könyvtár elfogadja az online katalóguson keresztül feladott, elektronikus megrendelést. Az online megrendelőrendszer neve: DBI Link. A kért könyveket általában eredetiben küldik, néha mikrofilmen. Folyóiratcikket másolatban küldenek, kérésre faxon is. A regionális rendszerekben teherautók végzik a szállítást.

A német könyvtárak számos projektben vesznek részt. Így 1995-ben Észak-Rajna-Vesztfáliában indult a JASON (Journal Articles Sent on Demand) projekt, amelyben a végfelhasználók közvetlenül rendelhetik meg a folyóiratcikkek másolatait. Folyik a könyvtárközi kölcsönzéshez

szükséges protokoll fejlesztése és tesztelése. A PICA rendszerben részt vevő német régiók megkapják az európai ION projekt eredményeit is, valamint részesei a PICA és a Swets RAPDOC projektjének. A Hannoveri Műszaki Információs Könyvtár az EDIL (Electronic Document Interchange between Libraries) projekt egyik intézménye.

Ami a szolgáltatási modellt és az árakat illeti, kétféle szolgáltatás létezik: az ingyenes vagy majdnem ingyenes, lassú könyvtárközi kölcsönzés, és a dokumentumellátás (másolatküldés), ami gyors, és némi pénzbe kerül.

A könyvtárközi kölcsönzés ma és holnap

A skandináv helyzetet *Nils Hammarlund* (Stockholmi Egyetemi Könyvtár) vizsgálta fel. Ezekben az országokban a könyvtárközi kölcsönzés úgy működik, mintha egy ország rendszere lenne, azaz pl. az olvasók számára egy cikk másolata ugyannyiba kerül, bármely skandináv országból kapja is meg, és ennek kétszeresébe, ha az eredeti csak a régió kívül található. Hasonló a helyzet a könyvtárközi kölcsönzés esetében: skandináv kölcsönadó esetén ingyenes, míg a többi ország esetén fizetni kell érte. Ha egy könyvet nem találnak meg a svéd központi katalógusban, a LIBRIS-ben, a következő lépés mindig a többi skandináv ország katalógusa. Az igények 82%-át tudják Svédországból teljesíteni, 11%-át a többi skandináv országból, és a maradék 7%-ot máshonnan.

Az igények növekvő számát az online és CD-ROM technika mindennaposá válásával magyarázzák. Egy vizsgálat során 45 skandináv tudományos könyvtárban az igények küldésének módszerét mérték fel. E szerint 1994-ben a központi katalógusokon keresztül online módon továbbították a kérések 60%-át, postán a 19%-át, faxon és e-mailen 6-6%-át, míg telexet csak Finnországban használtak (2%). Ha a Stockholmi Egyetemi Könyvtár adatait nézzük, akkor az online továbbítás 95%-ot, a többi út pedig 5%-ot tesz ki.

A másolatok 83%-a skandináv országokból származik, a maradék 17% megoszlása: BLDSC 62%, OCLC 13%, DBI Link 4%, UnCover 3%, egyéb 18%.

Míg a kérések továbbításához megtalálták a gyors utakat, addig az eredeti dokumentumok és a másolatok küldéséhez a postát veszik igénybe. Svédországban megállapodtak a postával, hogy az egy kg-on felüli, könyveket tartalmazó küldemények árengedményt kapnak. Sok könyvtár kész felárral faxon küldeni a megrendelt másolatokat. A legfejlettebb technológiát az jelenti, ha mind a küldő, mind a fogadó könyvtárnál Fax IV berendezést használnak. A szkennelt folyóiratcikkek küldésé-

hez 1992–93-ban az Ariel szoftver használatával kísérleteztek, de az akkori technológia mellett ez még lassúnak bizonyult.

A következő lépés a könyvtárközi kölcsönzés irányító rendszerének fejlesztése lesz, mivel néhány nagy szolgáltató még mindig a többpéldányos formanyomtatványt használja. Bár az integrált rendszereknek van könyvtárközi kölcsönzési moduljuk, ezeket össze kell hangolni a kérések továbbítására és az egyéb kommunikációra szolgáló nemzeti rendszerekkel. Svédországban például egyik könyvtár sem volt képes fogadni a központi katalógus könyvtárközi üzenő rendszeréből jövő információt. A könyvtárközi kölcsönzést kísérő pénzügyi elszámolások legjobban az ALEPH rendszerben vannak megoldva. Mivel egyre több a kis összegű tétel, ezek kezelését a helyi rendszerekben kell megoldani.

A fejlesztés egyik útja, hogy lehetővé teszik az olvasók számára a helyi online katalógusban nem talált tétel keresését a központi katalógusban azzal a megkötéssel, hogy könyvtárközi kérését mutassa meg a könyvtárosnak, mielőtt elküldené. Másik megoldás a könyvtár honlapján lehetőséget adni a könyvtárközi kéréseknek.

A német helyzetről *Stefan Gradmann* (Észak-német Könyvtári Egyesülés, Göttingen) számolt be. Legjellemzőbb vonásként azt emelte ki, hogy Németországban nincs egy központi katalógus, a megosztottság különböző szinteken jelentkezik régiótól, dokumentumtípustól stb. függően. Így például az időszaki kiadványok esetében létezik a szó igazi értelmében vett központi nyilvántartás, a Zeitschriftendatenbank (ZDB), amelyet a DBI kezel. Mivel ezt az adatbázist eredetileg mikrofilmkimenetre tervezték, a rekordstruktúrát át kell alakítani ahhoz, hogy a könyvtárközi kölcsönzési műveletekhez alkalmas legyen. Az adatbázis jövőbeni használatára három modellt állítottak fel:

- a ZDB-t technikailag alkalmassá teszik a könyvtárközi kölcsönzésre. Ebbe az irányba mutat a DBI Link rendszer fejlesztése;
- a szolgáltató könyvtáraknál elhelyezik a ZDB egy-egy másolatát (általában CD-ROM-on). Erre példa az észak-rajna-vesztfáliai JASON hálózat, amelyben a résztvevők láncszerűen kapcsolódnak egymáshoz;
- a ZDB-t regionális hálózatban egyesítik egy analitikus információt is tartalmazó adatbázissal. Erre példa a GBV-PICA hálózat, amely a PICA által kifejlesztett megoldásokat használja.

A monográfiák tekintetében hat egymástól független, osztott katalógizálással működő, regionális könyvtárhálózat létezik, és egy nemzeti szintű hálózat, amely a szövetségi intézményeket kiszolgáló könyvtárakat köti össze. Ezeknek a hálózatoknak némelyike egybeesik az eredetileg könyvtárközi műveletekre kialakított hálózatokkal (pl.

Bajorország), mások teljesen másképp szervezettek (pl. a GBV, amely négy könyvtárközi régiót fog egybe). A hálózatok összefogására nincs egységes koncepció, aminek egyik oka a technikai különbözőség. Észak-Rajna-Vesztfáliában például két technikailag és funkcionálisan független hálózat működik: az egyiket az osztott katalógizálásra hozták létre, a másikat (JASON) a folyóiratcikkek elektronikus rendelésére és küldésére.

Lényeges az eltérés az egyes hálózatok műszaki megvalósításában. A hálózatok közül kettő szorosan együttműködik a PICA-val. A PICA rendszerek átvétele és sikeres használata eredményeként a holland könyvtárakkal közös könyvtárközi hálózat kialakítását tervezik. A többi négy hálózat az osztott katalógizáláshoz fejlesztett rendszereket használja. Ezek a régiók 1998-ra tervezik az új, könyvtárközi műveleteket is támogató technológiai megoldások átvételét.

Az osztott források integrálására két projekt is indult:

- A monográfiák központi katalógusának létrehozására a bibliográfiai és lelőhelyadatok off-line integrálása. Ez az adatbázis használható lesz a könyvtárközi műveletekhez, de hátránya, hogy nem naprakész, és egy tétel többször is, egymástól függetlenül szerepel benne, vagyis az igazi automatizált könyvtárközi műveletekhez mégsem lesz alkalmas.
- A másik projekt a regionális könyvtárak és a ZDB egy virtuális katalógusba integrálására irányul a Z39.50 szabvány használatával a DBV-OSI projekt keretében.

A dokumentumellátó rendszerek gazdasági kérdései

Günter Beyersdorff és *Annemarie Samlenski* (DBI) előadása gazdasági kérdésekkel foglalkozik.

Németországban a könyvtári szolgáltatások hosszú időn keresztül ingyenesek voltak. Az utóbbi húsz évben a térítés bevezetéséről folyó viták elemzése során két fő okot találtak:

- A politikai és adminisztratív vezetés gazdasági-pénzügyi okokra hivatkozva sürgette a térítést, több bevételhez juttatva ezzel a helyi közösséget. Ennek részbeni oka lehet a túlzottan intenzív használat megfékezése, vagy a figyelemnek a szolgáltatások költséges voltára irányítása.
- A korszerű szolgáltatások bevezetéséhez nagy beruházási költségek szükségesek.

A nyolcvanas évek közepén kezdődött viták három szakasza oszthatók:

- A gazdasági válság következtében a könyvtárak is pénzügyi problémákkal néztek szembe. Mivel nem volt könyvtári törvény, a könyvtárak nem voltak rákényszerítve a hatékony szolgáltatásra. Ennek eredményeként csökkent a

könyvtárak költségvetése, leállt az új könyvtárak építése stb. Már ekkor néhány városban megkezdték a díjak bevezetését. Ez azóta is tart, és a 100 ezernél több lakosú városok 60%-ban léteznek könyvtári díjak. Számos esetben minden szolgáltatás térítéses, míg másutt csak az értéknöveltek.

- A második szakaszban a viták középpontjába az egyetemi könyvtárak, a regionális könyvtári központok és a DBI került. Akkoriban a két nemzeti szintű adatbázis építése volt napirenden. A legtöbb könyvtár részt vett az osztott katalógusok építésében, néhányuk pénzt kért az input készítésért, aminek következtében a szolgáltatást is meg kellett fizettetni. Ez az érv azonban a korábban említett, jelentős beruházási költségekre vezethető vissza. 1988-ban a DBI elemezte a díjak és a szolgáltatásokra gyakorolt hatásuk közötti kapcsolatot. Ennek során arra a következtetésre jutottak, hogy a korszerű technológia bevezetése nem lehet ok a könyvtári díjak növelésére. Az érveket a szövetségi kormány is elfogadta, és pénzügyi alapot teremtett az adatbázisok építéséhez.

- A harmadik szakasz 1994–1995-ben kezdődött a SUBITO kormány szintű projekt indításakor. A három fő kérdés a szolgáltatások finanszírozása; a beszerzés és a szolgáltatási rendszerek vezérelvei, beleértve a szolgáltatás hatékonyságát és az új szolgáltatások iránti igényeket; valamint a visszaélések megelőzését szolgáló mechanizmus volt. A díjak nagysága és a kedvezmények lehetséges modellje két kérdéscsoportot érintett: (a) mivel a díjak a költségek fedezetéül szolgálnak, melyek a tényleges pénzügyi igények; (b) a számok ismeretében politikai döntést igényel, hogy a díjak az összes költséget fedezzék-e, és kit terheljenek. A SUBITO projekt indításakor arra törekedtek, hogy a piaci feltételeket hagyják érvényesülni, azaz a szolgáltatók közötti versenyt, az azonos szolgáltatásért kért különböző árakat. Ez a rendszer homlokegyenest az ellentéte az oktatás és a kutatás – ezen belül is a szakirodalommal való ellátás – meglévő finanszírozási módjának. A rendszer egy részét, a könyvtárközi kölcsönzést érintő változások az egész rendszerre kihatnak, és politikailag nem rendezhetőek a SUBITO működésbe állításának idejére. Ezért az a kompromisszum született, hogy különböző árakat határoznak meg a profitorientált és a nonprofit felhasználók számára. A díjak emelkedése az árak befolyása és az adminisztratív szabályozás elemeinek keveredésén alapul.

Gyakori panasz, hogy a könyvtárközi kérések száma túl sok, és nem valós igényre épülnek. Ennek egyik oka lehet, hogy a felhasználó többet

rendel számolva a hosszú átfutási idővel és a részleges teljesítéssel; másik oka, hogy félrevezető a tartalmi feltárás. Mindkét esetben egy névleges díj bevezetése ugyan mennyiségi csökkenéshez vezet, de nem javítja az igények teljesítését.

A könyvtárközi kölcsönzési költségek felmérése a DBI reprezentatív költségelemzést végzett. Vizsgálták a szolgáltatás aktív és passzív résztvevőit, valamint a költségeket okozó tényezőket, és lehetséges csökkentésük módját. 12 tudományos könyvtárat kértek fel Németország hagyományos és új szövetségi államaiból, hogy különböző technikai és szervezeti megoldásokat alkalmazó könyvtárak vegyenek részt a felmérésben. A számításokban külön kezelték a személyi kiadásokat, a különböző anyagokra, berendezésekre fordított összegeket és a rezsit. Az eredmény az egyes könyvtárakra nézve nem tér el annyira egymástól, mint amit a különböző körülmények és munkafolyamatok indokoltak volna. Az 1. táblázat az egyes könyvtárakban egy kérés teljesítésére fordított összegeket tartalmazza (DEM-ben, 1995. december).

1. táblázat

A könyvtárközi kölcsönzésre fordított összegek összehasonlítása

Könyvtár	A könyvtárközi kölcsönzés aktív része			Paszív rész
	A másolat költségei	A monográfia költségei	A nem teljesített kérés költségei	
A	9,63	10,31	3,74	14,08
B	7,16	7,18	0,49	13,07
C	8,39	11,23	2,84	17,82
D	14,98	9,64	1,95	14,84
E	32,54	17,23	8,24	19,04
F	10,49	11,05	3,50	15,92
G	10,34	11,91	2,46	14,38
H	9,81	12,67	2,15	21,95
I	9,73	8,63	6,11	21,98
J	11,90	14,23	4,29	14,19
K	17,15	22,44	9,55	15,06
L	8,35	9,00	2,91	17,48

Az eredmények azt mutatják, hogy a másolatküldés általában olcsóbb, mint az eredeti műveké, mivel ilyenkor külön időt kell fordítani a bibliográfiai keresésre és a kölcsönzési folyamatokra. Ugyanakkor az aktív részlegek költségei kisebbek, mint a passzívaké, különösen ott, ahol alacsonyak a szállítási költségek. Ennek az okát abban látják, hogy bizonyos területekre szakosodott könyvtár-

raknál a bibliográfiai keresés nagyobb költségekkel jár. Hasonló képet mutat a teljesítetlen kérések költsége, itt is a nagy teljesítményű könyvtáraknál nagyobbak az értékek. Minél több kérést dolgoznak fel, annál kevesebbe kerül egy tétel, ugyanis jobb lesz az arány a fix költségek és a kérések száma között, valamint a sok kérést feldolgozó könyvtárakban szükségszerűen jobban kell szervezni a munkát.

Az online katalógusok használata minimálisra csökkenti a bibliográfiai keresés költségeit, ahol ilyen nincs, ott a személyi kiadások nagyon jelentősek. Az 1. táblázat alapján egy másolat készítésének átlagköltsége 10 DEM. Mivel a SUBITO szolgáltatás keretében a bibliográfiai kereséstől a számlázásig elektronikus folyamatokat terveznek, kiindulásként 5 DEM-et határoztak meg, amelyhez kiegészítő árak jöhetnek, pl. sürgősség, faxfelár, egyedi számlázás. A tervek szerint a könyvtárakra hárulnak az infrastruktúra költségei (állomány, épület, katalogizálás), míg a felhasználó a feldolgozásért fizet. További lépésként tervezik, hogy a felhasználót csak a dokumentum szállítási költségei terheljék, a keresésért ne kelljen fizetnie. Az elektronikus szolgáltatások költségeinek megosztását a könyvtár és a felhasználó között pontos költségelemzés alapján határozzák meg.

Könyvtárközi kölcsönzés: jövőbeli teendők

A minőségi kérdésekkel és az új kihívásokkal *Torill Redse* (National Office for Research Documentation, Academic and Professional Libraries, Oslo) foglalkozott. A könyvtárközi kölcsönzés minősége, a jó minőség meghatározása könyvtárról könyvtárra változik.

Általánosságban elmondható, hogy a minőségi szint a következők függvénye:

- politikusok, a könyvtár fenntartói (Norvégiában a felsőoktatási és szakkönyvtárak többsége valamilyen állami intézmény része, tehát olyan intézményé, amelyre hatással van a kormány politikája);
- az anyaintézmény vezetősége (az anyaintézmény szabja meg az erőforrások elosztását, és támaszt bizonyos igényeket);
- hálózatok (a más intézményekkel folytatott rendszeres együttműködés döntő hatással van a szolgáltatás minőségére);
- a könyvtár vezetése;
- felhasználók;
- könyvtárosok.

A norvég tudományos és szakkönyvtárak állománya 1996-ban 21 millió egység volt, ebből 16 millió kötet könyv és időszakos kiadvány. 1989–1994 között az állomány évente átlag 20%-kal nőtt. Ugyanebben az időszakban a kölcsönzések száma 65%-kal, a könyvtárközi kölcsönzéseké pedig

43%-kal emelkedett. 1994-ben a könyvtárközi kölcsönzések 40%-át eredetiben küldték, míg a többit másolatban.

Svédországhoz hasonlóan Norvégiában is decentralizált a könyvtárközi kölcsönzési rendszer. Az igények 40%-át az erre kijelölt hét nagy szakkönyvtár teljesíti.

A könyvtárközi kölcsönzésre fordított összeget mintegy 20 millió norvég koronára becsülik. Egy, az eredeti helyett küldött cikkmásolat ára 50 korona, míg az eredeti cikk küldéséé 60 korona. Mivel a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatban mind a kérő, mind a küldő könyvtárnak vannak költségei, el kell döntenie, melyek azok a határok, amikor még érdemes egy dokumentumot megvenni, vagy inkább kölcsön kell kérni. A norvég könyvtári rendszer, a BIBSYS keretében olyan rendszert alakítanak ki, hogy ne lehessenek „potyautasok”, azaz más intézmény terhére hasznot élvezők.

A könyvtárak a közeljövőben új kihívásokkal találják szemben magukat, mint például:

- a jól képzett, az információs technológiát és az új lehetőségeket ismerő, igényes felhasználó kiszolgálása;
- a könyvtárosok (könyvtárak) új szerepe: ha a felhasználó közvetlenül hozzájut az eredeti dokumentumokhoz, a könyvtárosoknak elsősorban „nyomkeresőknek”, az információs szuperstrádnál közlekedők számára navigátoroknak, és jó szakembereknek kell lenniük;
- elegendő elektronikus berendezés és elérhető Internet-források;
- erőforrás-megosztás: a csökkenő költségvetési keretek, növekvő számú igények és korlátozott erőforrások mellett nemzeti és nemzetközi könyvtári hálózatokra van szükség;
- ügyintézési költségek: a szerzői jogdíjak megfizetése és a könyvtárközi kölcsönzés növekvő ára miatt felmerülő problémák.

A NordEP-et (Nordic Centre of Excellence for Electronic Publishing) *Pirjo Sutela*, az intézmény tudományos főmunkatársa mutatta be. A NordEP a NORDINFO által létesített három Nordic Centre of Excellence egyike, a finn Tudományos Kutatóközpont (VTT) Információs Szolgálat keretében működik. Célja a skandináv könyvtárak, információs szolgáltatók és kiadók igényeinek megfelelően az elektronikus publikálás fejlesztése, az ismeretek terjesztése elektronikus publikálással. Az utóbbi tíz évben a VTT jelentős tapasztalatra tett szert a CD-ROM- és WWW-kiadványok előállításában, a hipertext és hipermedia alkalmazásában, az információkeresésben, a strukturált dokumentumokra vonatkozó nemzetközi szabványokban.

A NordEP szolgáltatásai:

- elektronikus publikálással foglalkozó projektek megvalósítása;
- szakértői vélemények készítése;

- technikai és projektirányítási konzultáció;
- tanfolyamok és szemináriumok szervezése;
- híradás saját tevékenységéről folyóiratokban és a WWW-n;

➤ cikkek, jelentések, ajánlások közzététele.
A VTT számos dokumentumküldési projektben is részt vett. Az 1992–1996 között megvalósított, a VTT és a NORDINFO által finanszírozott projektek a következők voltak:

- a Fax 4 berendezések használata a dokumentumküldésben (1992),
- az Internet használata a dokumentumküldésben az Ariel szoftverrel a skandináv országokban (1993),
- optikai karakterfelismerés a mikrofilm napi lapállományban (1994),
- publikálás CD-ROM-on (1995),
- elektronikus publikálás és terjesztés a hálózaton keresztül (1995–96).

Az utolsó projekt eredményeit a NordEP WWW-oldalán a <http://www.vtt.fi/inf/nordep> címen adják közre. Itt többek között megtalálható a skandináv elektronikus folyóiratok jegyzéke is.

A SUBITO-kezdeménnyezésről *Traute Braun-Gorgon* számolt be. 1994-ben a német oktatásügyi miniszterek konferenciája ajánlást fogadott el *Nemzeti és európai szintű hálózati célok a könyvtári szektorban* címmel, amelynek fő célkitűzései a következők voltak:

- a helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi könyvtári katalógusok közvetlen elérhetővé tétele az Interneten keresztül a végfelhasználók számára;
- dokumentumszolgáltatás a végfelhasználóknak közvetlenül a könyvtárakból.

Ez az ajánlás képezte a SUBITO projekt alapját. A projekt fő feladatai:

- egy információs rendszer fejlesztése,
- a dokumentumszolgáltatás meggyorsítása és javítása Németországban.

A SUBITO projekt megvalósítását három szakaszra bontva tervezték az alábbi részfeladatokkal:

- SUBITO.1: elektronikus rendelés, olyan, már nyomtatásban megjelent dokumentumok (folyóiratcikkek, konferenciaanyagok, kutatási jelentések stb.) másolatainak szolgáltatása, amelyeket nem kell visszaküldeni, és amelyek lelőhelyadatai a ZDB adatbázisban megtalálhatók;
- SUBITO.2: könyvtárakban elektronikus dokumentumok beszerzése, tárolása, indexelése és szolgáltatása;
- SUBITO.3: a visszaküldendő dokumentumok (monográfiák, disszertációk stb.) elektronikus rendelése.

A projekt célja a dokumentumok elektronikus szolgáltatása (és nem az elektronikus dokumentumok szolgáltatása). Alapelvei között szerepel, hogy a meglévő elemekre épül, mindenki számára

elérhető dokumentumszolgáltató rendszer lesz, nem igényli új intézmény létesítését, hanem kiegészíti a meglévő helyi könyvtári szolgáltatásokat, és a hagyományos könyvtárközi kölcsönzést.

A SUBITO.1 szolgáltatás jellemzői:

- nemzeti szintű, garantált szolgáltatás;
 - általános elérhető: bárki számára, bárholon Németországból, ahol lehetőség van a lelőhelykeresésre és az ingyenes rendelésre (külföldről is használható);
 - használati módok: kereskedelmi és nem kereskedelmi (ezek közül a felhasználó választja ki a megfelelőt);
 - rendelés: a rendszer elektronikusan küldött rendeléseket fogad el (az adatok között feltétlenül fel kell tüntetni annak a könyvtárnak a kódját, ahonnan a felhasználó a dokumentumot kéri);
 - a teljesítés minősége: a felhasználó a kért dokumentumot a garantált átfutási idő alatt megkapja (ez 72 óra alapszolgáltatás esetén, 24 óra sürgős rendeléskor);
 - szállítási garancia: a rendszer keretében a küldő könyvtár biztosítja az időben és minőségben történő szállítást (ha valamilyen oknál fogva az előírt átfutási idő kevésnek bizonyulna, erről értesítik a felhasználót);
 - szállítási forma: a megrendelt dokumentumot közvetlenül a felhasználó kapja meg e-mailen, ftp-n, www-n keresztül, faxon vagy futárral továbbított küldeményként;
 - díjak: a SUBITO.1 térítéses szolgáltatás (a díjak a szolgáltatás módjától, formájától, átfutási idejétől stb. függenek);
 - számlázás: közvetlenül a felhasználónak (egyedi számlák stb.), vagy közvetve, megrendelő rendszeren keresztül számla nyitásával;
 - küldő könyvtárak: német központi könyvtárak, szakkönyvtárak, egyetemi, állami és regionális könyvtárak, kiadók és kereskedelmi szolgáltatók (ez utóbbiak, ha megtartják a SUBITO.1 szabályait);
 - a szolgáltatás alapja a ZDB nemzeti folyóiratadatbázis.
- A SUBITO.1 bevezetésének szakaszai:
- α-teszt: 1997. január–március;
 - kísérleti szakasz: 1997. április–december, 17 könyvtár részvételével;
 - üzemszerű működés: 1998. januártól.

A SUBITO.1 technikai hátterét a DBV-OSI projekt biztosítja.

A rendszerről a <http://www.subito-doc.de> címen lehet részletesebb tájékoztatást kapni.

/Nordic-German workshop on document delivery and interlibrary lending. = NORDINFO publikation, 37. sz. 1997. 91 p./

(Viszocsekné Péteri Éva)